

ГОЛОВКО О. М.,
кандидат юридичних наук,
старший викладач
кафедри публічного права
(Національний технічний університет
України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»)

КУХАРЧУК К. О.,
студентка юридичного факультету
(Національний технічний університет
України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»)

УДК 179:347.151(477)

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ В УКРАЇНІ: ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена проблемі правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних з донорством. Особливу увагу звернено на поняття «поінформована згода» чи «презумпція незгоди», а також деякі інші положення, передбачені Законом України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині». Розглянуто проблематику формування Єдиної державної інформаційної системи трансплантації.

Ключові слова: трансплантологія, анатомічні матеріали, медичне право, донор, реципієнт.

Статья посвящена проблеме правового регулирования общественных отношений, связанных с донорством. Особое внимание обращено на понятие «осведомленное согласие» или «презумпция несогласия», а также некоторые другие положения, предусмотренные Законом Украины «О применении трансплантации анатомических материалов человеку». Рассмотрена проблематика формирования Единой государственной информационной системы трансплантации.

Ключевые слова: трансплантология, анатомические материалы, медицинское право, донор, реципиент.

The article is devoted to the problem of legal regulation social relations related to donation. Particular attention is paid to the concept of “informed consent” or “presumption of disagreement” as well as some other provisions provided by the law of Ukraine “On the application of transplantation anatomical materials to a person”. The problem of forming the Unified State Information System of Transplantation is considered.

Key words: transplantology, anatomical materials, medical law, donor, recipient.

Вступ. Питання трансплантології вже давно потребувало розробки актуальної правової бази в Україні, яка б відповідала європейським стандартам зокрема. Прийняття Закону «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» від 17.05.2018 вказує на стабілізацію державної політики в цій сфері, втім, деякі аспекти реалізації закону виклика-

ють потребу в додатковому тлумаченні чи прийнятті нормативно-правових актів. В країнах Європи правове підґрунтя для розвитку такого явища, як донорство, розвинуто значно краще, ніж у нашій державі, що більшою мірою позитивно віддзеркалюється на рівні життя та здоров'я населення цих країн. Разом із тим процедура трансплантації органів в Україні перебуває на шляху до її широкого практичного застосування.

Постановка завдання. Метою статті є виявлення, аналіз і висвітлення правових проблем, пов'язаних із донорством, окреслення шляхів удосконалення чинного законодавства, використовуючи досвід інших держав; вирішення цих проблемних питань в умовах сучасної медико-соціальної ситуації в Україні.

Результати дослідження. Медичне право має широкий спектр проблемних питань, які потребують прийняття змін до чинного законодавства шляхом як створення спеціальних законів, так і імплементації вже чинних законодавчих норм. Розробка проекту Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» № 2427-VIII від 17.05.2018 року (далі – Закон) потребувало порівняльного аналізу розвитку української трансплантології з досвідом країн Європи у цій сфері. Такий аналіз призвів до виявлення потреби українського суспільства у врегулюванні відносин щодо донорства, а також потребу в появі Єдиної державної інформаційної системи трансплантації та реалізації безпосередньої діяльності трансплант-координаторами, що й було передбачено чинним Законом.

Так, на початку 2019 року набув чинності цей Закон [1], який врегулює нові для України суспільні відносини, що стосуються донорства, зокрема посмертного, тобто від «донора-трупа». Як зазначено в Законі, це «померла особа, щодо якої в установленому цим Законом порядку отримано згоду на вилучення з її тіла анатомічних матеріалів для трансплантації та/або виготовлення біоімплантатів».

Можна виділити такі основні проблеми посмертного донорства в Україні, як: не досить чітка правова визначеність понятійно-категоріального апарату та механізму застосування презумпції згоди та незгоди; відсутність, а отже, і необхідність створення реєстру реципієнтів; критичний рівень державного фінансування цієї галузі медицини; недостатнє висвітлення цієї теми з боку держави і, як наслідок, необхідність суспільства у сфері донорства органів. Зазначений перелік питань не є вичерпним, а тому потребує комплексного законодавчого, наукового та медичного підходів.

Нині у розвинених країнах світу трансплантація органів стала основою лікування багатьох хвороб. У світі з кожним роком зростає нестача донорських органів, через це потрібно наголосити на нормативному забезпеченні реалізації операцій із застосуванням трупних анатомічних матеріалів. Внаслідок цього за 2018 рік питання трансплантації органів та інших анатомічних матеріалів від людини, котра померла, все більше з'являється серед дискусій учених, зокрема таких як М. Азаров, М. Брюховецька, А. Герц, А. Мусієнко, М. Новицька, що працювали над цією темою. Ці суперечки пов'язані з відсутністю спеціальних наукових досліджень, які неупереджено й об'єктивно описують правовий аспект посмертного донорства.

Також не менш важливими залишаються питання соціального, морально-етичного та релігійного аспектів. Зокрема, у світі щороку констатується зростаючий дефіцит донорських органів, але українці бояться та цураються донорства, на відміну від країн Європи. Особливо сюди можна віднести православних, які вважають втручання в тіло померлої людини насильством та навіть вандалізмом. Але і тут є видимий прогрес, оскільки чинний Закон підтримала Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій (ВРЦіРО), анонсувавши це на своєму офіційному інтернет-представництві. Посмертне донорство стало розглядатись як спосіб благодійності, жертвності з боку донора стосовно тієї людини, яка може отримати цю допомогу [2].

Байдужість процвітає допоки людина не зіткнеться з проблемою нагальної заміни органу у неї чи її близьких. Люди забувають, що завдяки трансплантації вдалося врятувати сотні тисяч життів і значно поліпшити якість життя в країнах, де така медична практика має юридичне підґрунтя. Тому головне завдання держави на цьому етапі – реалізувати просвітницьку функцію через висвітлення позитивних аспектів донорства, адже людина, яка бажає

стати донором, може врятувати декілька хворих, що потребують заміни певного органу. Недаремно А. Мусієнко зазначає, що основною проблемою дефіциту органів в Україні є бездіяльність державної політики в галузі трансплантації [3, с. 62].

Заступник Міністра охорони здоров'я Олександр Лінчевський з цієї теми наголосив: «Трансплантація – це цивілізаційна проблема. Суспільство має бути готове до свідомого донорства, до розуміння того, що наші органи після нашої смерті можуть врятувати комусь життя. Тому вкрай важливою є адекватна комунікація цієї проблеми в суспільстві, нам потрібно нарешті почати говорити про справді важливі речі: Чи готові ми бути в списку потенційних донорів? Чи готові ми надати дозвіл на забір у нашого родича органів для трансплантації? Кожен мусить дати собі відповіді на ці запитання» [4].

Наприклад, у Республіці Білорусь за період після прийняття закону про трансплантацію, згідно з яким діє презумпція згоди на посмертне донорство, кількість трансплантацій збільшилася в 40 разів. При цьому не було жодного прецеденту (скандалу, тим паче карної справи), а Білорусь вийшла на 9-те місце у світі за кількістю подібних операцій. Одна пересадка органу у Білорусі коштує від 60 тисяч доларів. В Україні на ці кошти можна було б допомогти 30–40 пацієнтам [5].

За словами директора ДУ «Інститут серця МОЗ України» Бориса Тодурова, «в рейтингу країн за кількістю операцій на 1-му місці перебуває Іспанія, де проводять близько 35 трансплантацій органів на 1 млн мешканців. В Австрії, Бельгії та Португалії – 30 таких операцій на 1 млн мешканців, у Франції та Фінляндії – 25, в Італії – 20, натомість в Україні – 0! Значущих досягнень у сфері трансплантології вдалося досягти Республіці Білорусь, як зазначалося вище. Країни, що займають провідні позиції з трансплантації органів, мають досить велику підтримку церкви, особливо це стосується Іспанії, де католицька церква всіляко підтримує донорство» [6].

З огляду на досвід зазначених країн, варто наголосити, що питання впровадження трансплантології, окрім прозорого правового механізму реалізації, потребують також інформаційної підготовки населення, що може бути реалізовано через просвітницькі заходи з боку медиків та юристів, а також шляхом висвітлення процедури здійснення діяльності, пов'язаної з трансплантацією, яка значно мінімізує зловживання в цій сфері.

Більше того, ще за часів Закону про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини, що передував чинному Закону, протягом 2012–2014 рр. було виявлено основні проблеми розвитку трансплантаційної служби України, серед яких виділяли, зокрема, наявність у ЗМІ необ'єктивної інформації про діяльність такої служби та неадаптованість до соціального середовища положень тогочасного закону [7, с. 33]. Тож викладена вище проблематика щодо інформування населення з питань нового законодавства з питань трансплантації не є новою.

Повертаючись до українського законодавства, акцентувати потрібно на тому, що власне в Україні була проведена медична реформа, під час якої 17 травня 2018 року Верховна Рада ухвалила законопроект «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людини», де «за» проголосували 255 депутатів, а 19 червня 2018 року Президент України Петро Порошенко підписав цей Закон. До цього моменту в Україні трансплантацію здійснювали, спираючись на прийнятий у 1999 р. Закон України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів», положення якого передбачали, що для пересадки органів потрібна згода або самого донора, або ж його родичів. Фахівці стверджують, що родинне донорство не вирішує проблеми, адже лише незначний відсоток родичів можуть стати донорами. Зрештою, трансплантація серця, легень, підшлункової залози можуть бути виконані лише від померлої людини. В цілому огляд наукової доктрини засвідчує, що проблема цивільно-правового регулювання донорства, зокрема посмертного, не піддавалися системному аналізу та комплексному дослідженню, однак ці правовідносини потребують законодавчого підґрунтя, особливо в частині укладення договорів.

Недаремно М. Брюховецька зазначає, що «застосування договірної регуляції зазначених правовідносин є важливим для чіткого правового регулювання й захисту прав та

інтересів членів сім'ї померлого, медичних працівників, реципієнтів, а також попередження правопорушень у сфері донорства загалом» [8, с. 119].

Окрім цього, новий закон передбачає появу нової професії трансплант-координаторів і створення реєстру реципієнтів – Єдиної державної інформаційної системи трансплантації (далі – ЄДІСТ). Реципієнти з донорами мають вноситись до цього реєстру. Нині оприлюднено проект Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Єдину державну інформаційну систему трансплантації», однак його ще не затверджено. Більше того, порядок та умови її фінансування, що затверджується Кабінетом Міністрів України, досі не прийнято, програмне забезпечення для ЄДІСТ також ще не написано [9, с. 133].

Також немає відповідних кадрів трансплант-координаторів, що підбирають пару донор–реципієнт, перевіряють письмові згоди або ж незгоди або ж питають у родичів про забір органів у померлої людини, якщо заяви написаної за життя пацієнтом немає. Хоча з лютого 2019 року МОЗУ затвердило навчання та набір кадрів на професію трансплант-координаторів [10].

Навіть за часів старого законодавства фахівці-практики УБОЗ МВС України наголошували, що однією з нагальних проблем, які виникають під час виявлення та розкриття злочинів у сфері незаконної торгівлі органами або тканинами людини, є насамперед відсутність єдиної інформаційної бази щодо реципієнтів і донорів, які проживають на території України [7, с. 34].

Більше того, виходячи зі змісту звіту Рахункової палати України про результати аудиту ефективності використання коштів державного бюджету, виділених МОЗ України для лікування громадян України за кордоном, та відповідного йому рішення від 26.01.2016 р. № 1-2, враховуючи попередній досвід з невжиття МОЗ заходів зі створення державної інформаційної системи трансплантації, що суперечило тоді вимогам чинного законодавства, свідчить про потребу взяття на особливий контроль питання створення та функціонування нового реєстру – ЄДІСТ.

Треба зазначити, що прийняття Закону є однією з вимог адаптації національного законодавства до європейських стандартів, зокрема, йдеться про Директиву Комісії № 2006/86/ЄС. Так, виходячи з плану заходів Міністерства охорони здоров'я України на 2018 рік з виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони, на МОЗ покладено такі завдання:

- приведення у відповідність до норм ЄС ліцензійних умов і процедур ліцензування та акредитації установ, що працюють із тканинами і клітинами людини;
- встановлення вимог до діяльності (в тому числі технічних) щодо придбання, отримання, тестування, обробки, зберігання і розподілу тканин і клітин людини відповідно до стандартів ЄС;
- створення механізму відстеження переміщення тканин та клітин від донора до реципієнта та навпаки;
- впровадження механізму моніторингу та обміну інформацією щодо негативних явищ та реакцій, пов'язаних із трансплантацією клітин і тканин людини.

Повертаючись до специфіки реалізації посмертного донорства, зазначимо, що підставами виникнення пов'язаних з цим явищем правовідносин є наявність складного юридичного факту. Слід зауважити, що це має бути не один юридичний факт, а певна їх сукупність, що випливає з дослідження А. Герц, зокрема, з визначення поняття медичної послуги [11, с. 11].

Такі підстави можна розділити на дві групи: медичні та юридичні. Проаналізувавши чинний Закон, можна дійти висновку, що до списку підстав, спричинених медичними показаннями, належать: хвороба від живого організму, якому пересаджують різними методами клітини, тканини, органи від донора; загибель донора. До юридичних підстав належать: надання згоди особи за життя або членів її родини після смерті; у разі застосування презумпції згоди відсутність заперечення особи за життя або членів сім'ї після її смерті.

У нашій державі нині використовується поняття «поінформована згода» чи «презумпція незгоди». За останньою юридичною моделлю передбачається, що донор за життя має право написати заяву на випадок смерті про схвалення чи незгоду на використання певних

своїх органів. У тому разі, коли особа не висловила свою згоду на трансплантацію органів за життя, під цим вважається, що вона не згодна на донорство. Також дозвіл можуть надати й родичі особи, визначені законом, а саме: дружина або чоловік, родичі, які до смерті проживали разом з особою, законні представники недієздатних, неповнолітніх і особи з обмеженою дієздатністю.

Однак рідні померлого часто відмовляють у посмертній трансплантації. Серед причин відмови можна виокремити такі: перебування у психологічно важкому стані; відмова вірити у смерть близької людини; страх брати відповідальність на себе; релігійні погляди тощо.

Після прийняття закону чи не найпершою дискусійною темою була «чорна» трансплантація. Серед населення є поширеним дискурс, що новоприйнятий закон легалізує раніше неможливий процес незаконного продажу органів у країні та за кордон. Закон недосконалий, але вбивство людей заради органів він ніяк не узаконював, хоча б з тих міркувань, що цей закон діє на принципах гуманності, передбачених ст. 4 цього Закону. До того ж Законом передбачено окремий розділ, що стосується соціального захисту живого донора та відповідальність за порушення законодавства про трансплантацію. Однак через такий негативний медійний дискурс гальмується розвиток вітчизняної хірургії і зменшується кількість бажаючих взяти участь у добровільному донорстві. Тому для прогресу сучасної трансплантації в країні держава має покікуватися про розвіювання подібних міфів і заохочення українців до донорства, в тому числі через передбачення заходів заохочення потенційних та реальних донорів, наприклад, шляхом надання можливості санаторно-курортного лікування на безоплатній основі.

Висновки. Виходячи з вищевказаного, в законодавстві України наявна тенденція нечіткості формування механізму отримання згоди від потенційного донора. До того ж необхідно запровадити спеціальну систему захисту Єдиної державної інформаційної системи трансплантації. Також необхідно застосовувати заходи стимулювання донорства, наприклад, передбачивши в законодавстві певні переваги, такі як надання медичної допомоги за життя, додаткові відпустки, грошові виплати, лікування в санаторіях тощо. Разом із цим у людей має бути можливість свідомо робити свій вибір з питань донорства та посмертної трансплантології.

Список використаних джерел:

1. Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині : Закон України від 17.05.2018 р. № 2427-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19> (дата звернення: 02.03.2019).
2. Парламент підтримав позицію ВРЦіРО щодо обов'язкової згоди на трансплантацію. Всеукраїнська Рада Церков і Релігійних Організацій: *офіційне інтернет-представництво*. URL: <http://vrciro.org.ua/ua/statements/537-uccro-parliament-transplantation-human-organs> (дата звернення: 06.03.2019).
3. Мусієнко А. Теоретичні аспекти правового регулювання вилучення донорських органів та тканин людини в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Юридичні науки»*. 2012. Вип. 93. С. 61–63.
4. Проблеми та перспективи розвитку системи трансплантації в Україні: що заважає рятувати тисячі українців за допомогою трансплантації? / Міністерство охорони здоров'я України. URL: <http://moz.gov.ua/article/news/problemi-ta-perspektivi-rozvitku-sistemi-transplantacii-v-ukraini-scho-zavazhae-rjativati-tisjachi-ukrainciv-za-dopomogoj-transplantacii> (дата звернення: 06.03.2019).
5. Стасенко Т. Передова світова практика трансплантації органів і регенеративної медицини. *Український медичний часопис*. 2017. Вип. 4 (120). URL: <https://www.umj.com.ua/article/112058/peredova-svitova-praktika-transplantatsiyi-organiv-i-regenerativnoyi-meditsini> (дата звернення: 09.03.2019).
6. Донорство органів: чи відчують українці зміни у законодавстві? *Провідне онлайн-видання України для фахівців в галузі фармації та медицини*. 2016. Вип. 32 (1053). URL: <https://www.apteka.ua/article/382159> (дата звернення 10.03.2019).

7. Невзоров І.Л., Азаров М.Ю. Актуальні проблеми подолання нелегальної трансплантології в контексті боротьби з організованою злочинністю. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією. Теорія і практика*. 2014. № 1. С. 32–36.
8. Брюховецька М.С. Загальна характеристика договірного регулювання посмертного донорства. *Право і Безпека*. 2017. № 3. С. 117–120.
9. Новицька М. Основні зміни до законодавства України у сфері трансплантації анатомічних матеріалів людині. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 9. С. 132–137. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/9/25.pdf> (дата звернення: 12.03.2019).
10. Перша група майбутніх трансплант-координаторів розпочала навчання. / Міністерство охорони здоров'я України. 2019. URL: <http://moz.gov.ua/article/news/persha-grupa-majbutnih-transplant-koordinativ-rozrochala-navchannja> (дата звернення: 15.03.2019).
11. Герц А.А. Договірні зобов'язання у сфері надання медичних послуг : автореф. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. Київ, 2016. 38 с.

КАШПЕРСЬКИЙ Р. В.,

аспірант кафедри цивільного права і процесу
(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 347.919+347.941

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОКАЗІВ У СПРАВАХ ОКРЕМОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Наукова стаття присвячена дослідженню інституту забезпечення доказів у справах окремого провадження. У результаті аналізу цивільного процесуального законодавства України встановлено, що у справах окремого провадження суд може застосовувати всі передбачені законом способи забезпечення доказів. При цьому вибір конкретного способу забезпечення зумовлюється предметом доказування у конкретній справі, а також наявністю обставин, що можуть ускладнити витребування відповідних фактичних даних у майбутньому.

Ключові слова: окреме провадження, докази, забезпечення доказів, способи забезпечення доказів, процесуальний порядок забезпечення доказів.

Научная статья посвящена исследованию института обеспечения доказательств по делам особого производства. В результате анализа гражданского процессуального законодательства Украины установлено, что по делам особого производства суд может применять все предусмотренные законом способы обеспечения доказательств. При этом выбор конкретного способа обеспечения определяется предметом доказывания по конкретному делу, а также наличием обстоятельств, которые могут осложнить истребование соответствующих фактических данных в будущем.

Ключевые слова: особое производство, доказательства, обеспечение доказательств, способы обеспечения доказательств, процессуальный порядок обеспечения доказательств.

